

Impact van de “Smakelijke Moestuinen” op de attitude ten opzichte van groenten op kinderdagverblijven: effecten en procesevaluatie.

Moestuin in kinderdagverblijf in Alkmaar (2019)

Plaats: Amsterdam

Datum: 14-11-2018

Naam instelling: Vrije Universiteit (VU) Amsterdam

Afdeling: Gezondheidswetenschappen – sectie Jeugd en Leefstijl

Naam auteurs: Drs. Mekky Zaidi, Dr. Esther Vermeulen, Dr. Ir. Coosje Dijkstra en Prof. Dr. Ir. Jaap Seidell

Inhoudsopgave

1.Achtergrond informatie.....	3
2.De Smakelijke Moestuinen	4
2.1. Wat is het Smakelijke Moestuinen programma?	4
2.2. Wat is het doel van het Smakelijke Moestuinen programma?	4
2.3. Wat houdt deelname aan het Smakelijke Moestuinen programma in?	4
2.4. Wie zijn de betrokken partners in het Smakelijke Moestuinen programma?	5
3.Onderzoeksvragen.....	5
4.Methode	6
5.Resultaten.....	8
5.1.Procesevaluatie: interviews met de pedagogische medewerkers	8
5.2.Effectstudie: Vragenlijsten voor ouders.....	12
6.Conclusies en aanbevelingen	16
6.1.Procesevaluatie	16
6.2.Effectstudie	16
7.Referenties	18

1. Achtergrond informatie

Groenten zijn een belangrijk onderdeel van een gezond en gevarieerd eetpatroon. Aangezien kinderen gedurende de eerste vier levensjaren een enorme ontwikkeling en groeisnelheid doormaken, kan een tekort aan voedingsstoffen (mede door een te lage groenteconsumptie) bepalend zijn voor de gezondheid van een kind op oudere leeftijd. Het is bekend dat de inname van groenten het risico op verschillende chronische aandoeningen, waaronder diabetes, hart – en vaatziekten, overgewicht en obesitas kan verlagen (1-3). Gezien de belangrijke rol van groenten voor de gezondheid, wordt een eetpatroon met voldoende groenten sterk aangeraden. Helaas is het voor opvoeders vaak een uitdaging om hun kinderen groenten te leren accepteren en eten.

Volgens de meest recente gegevens eet ongeveer de helft van de kinderen in Nederland minder groenten dan is aanbevolen (4, 5). Naarmate kinderen ouder worden neemt hun groente inname vaak af; onder de kinderen van 9 tot 12 jaar haalt zelfs 75% niet de richtlijnen voor groenteconsumptie (4). Uit meerdere onderzoeken blijkt echter dat wanneer kinderen op jonge leeftijd al aanleren om groenten te eten, de kans groter is dat deze gewoonte op oudere leeftijd wordt doorgezet (6-8). Interventies gericht op het stimuleren van groenteconsumptie op jonge leeftijd kunnen daarom een belangrijke rol spelen in het verhogen van de groenteconsumptie van kinderen in Nederland.

Baby's worden van nature geboren met een standaard voorkeur voor zoete smaken en een afkeer voor zure en bittere smaken (6, 9, 10). Groenten hebben vaak een bittere smaak en worden daarom initieel vaak afgewezen door kinderen (11, 12). Deze afkeer (of acceptatie) kan echter worden beïnvloed op verschillende manieren. Zo wordt aanbevolen om kinderen vanaf 6 maanden zoveel mogelijk verschillende smaken en structuren aan te bieden, zodat kinderen in deze periode al bekend raken met deze smaken. Daarnaast kunnen positieve ervaringen met groenten en het herhaaldelijk aanbieden (10-15x) ervan in een plezierige omgeving helpen om een kind zijn afkeer te leren overwinnen (13-15). Ook blijkt dat hoe vroeger kinderen smaakervaring opdoen met gezonde voeding, hoe gezonder hun voedingspatroon op termijn is (16). Kinderen zijn daarnaast enorm vatbaar voor 'peer-modeling', oftewel, het imiteren van het gedrag van hun leeftijdsgenoten (17). Aangezien veel jonge kinderen het grootste deel van de dag doorbrengen in een kinderdagverblijf, is dit een veelbelovende locatie om interventies uit te voeren die gericht zijn op het leren accepteren en eten van groenten. Ook zijn via kinderdagverblijven ouders en verzorgers van kinderen goed te bereiken, hetgeen het succes van de interventie zou bevorderen aangezien zij meestal bepalen welke voeding kinderen aangeboden krijgen. Om deze redenen worden steeds vaker programma's ontwikkeld om vanuit kinderdagverblijven de inname van groenten en fruit van kinderen te stimuleren (18-20). Er is echter nog weinig wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het effect van dit soort programma's op de groente inname en de attitude van kinderen en de ervaringen van kinderdagverblijven hiermee.

In dit onderzoek is het effect van het Smakelijke Moestuinen programma op kinderen onderzocht en de ervaringen van kinderdagverblijven die deelnemen aan het programma in kaart gebracht. De uitkomsten van dit rapport kunnen bijdragen aan het verbeteren van het programma en belangrijke informatie leveren voor interventies in de toekomst gericht op het stimuleren van gezonde eetgewoontes van jonge kinderen.

2.De Smakelijke Moestuinen

2.1. Wat is het Smakelijke Moestuinen programma?

De Smakelijke Moestuinen is een breed opgezet voedings- en leefstijl interventieprogramma gericht op kinderen van 0 tot 4 jaar in kinderdagverblijven in Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG)-gemeenten (21). Op het kinderdagverblijf kweken de pedagogisch medewerkers samen met de kinderen 16 soorten groenten in de moestuin en deze worden met de groep geproefd. Ook worden verschillende activiteiten georganiseerd rondom groenten, zoals kleuren en knutselen met groenten, gesprekjes over groenten en het behalen van een groente proefdiploma. Kinderen ervaren zo in een prettige, ontspannen omgeving en in groepsverband hoe groenten groeien, ruiken en smaken.

Om de effectiviteit van het Smakelijke Moestuinen programma te verhogen, worden in het programma ook de ouders / verzorgers zo veel mogelijk betrokken. Centrale middelen hiervoor zijn de toolbox en het digitale platform (21). Ook wordt er vanuit het kinderdagverblijf een interactieve bijeenkomst georganiseerd voor de ouders, waarin zij informatie ontvangen over hoe ook thuis het eten van groente op een speelse manier gestimuleerd kan worden.

2.2. Wat is het doel van het Smakelijke Moestuinen programma?

Aangezien zowel jonge kinderen als hun opvoeders goed te bereiken zijn via kinderdagverblijven, liggen hier kansen om de groenteconsumptie van jonge kinderen positief te beïnvloeden. Het doel van het Smakelijke Moestuinen programma is om de *attitude* van kinderen van 0 tot 4 jaar ten opzichte van groenten positief te beïnvloeden. Dit zal naar verwachting bijdragen aan een hogere groenteconsumptie door kinderen.

2.3. Wat houdt deelname aan het Smakelijke Moestuinen programma in?

Kinderdagverblijven in JOGG-gemeenten kunnen zich aanmelden voor de Smakelijke Moestuinen via BuurtLAB (21). Per gemeente moeten minimaal 10 kinderdagverblijven meedoen om te starten. Het totaalbedrag per gemeente wordt daarmee minimaal €13.500. Er wordt een gemengde financiering geadviseerd, waarbij bijvoorbeeld de kinderdagverblijven, de gemeente en private partijen een derde betalen. De JOGG-regisseur biedt ondersteuning bij dit proces.

Een kinderdagverblijf ontvangt het volgende voor deelname aan de Smakelijke Moestuinen:

- Eén Smakelijke Moestuinbak, inclusief grond en transport (16 vakken 1.30x1.30x 0.28 m);
- Een zadenpakket met 16 soorten groenten per jaar;
- Een pakket met een gieter, bamboestokken, schep, net en steek labels;
- Deelname aan de introductiebijeenkomst;
- Een bezoek van BuurtLAB voor advies;
- Gebruik van de helpdesk;
- Twee keer per kweekseizoen telefonische hulp en ondersteuning;
- Digitale nieuwsbrieven;
- Toegang tot de digitale portal voor materiaal, voedingskundige achtergrondinformatie, knutselwerkjes, recepten en (kook- en proef-)activiteiten;
- Een workshop Gezonde Voeding aan pedagogisch medewerkers en ouders;
- Een toolbox met de volgende materialen:
 - een programmabeschrijving in de vorm van een kalender voor de groep met activiteiten per maand
 - knutselwerkjes voor de peuters met voedingskundige informatie voor ouders
 - een groente proefdiploma voor peuters met voedingskundige informatie voor ouders
 - een groenteklapper met afbeeldingen van groenten
 - recepten voor peuters om op kinderdagverblijven te koken en/of om aan ouders mee te geven
 - een brief met uitleg voor ouders/verzorgers over het programma
 - een kaart met uitleg over de diverse materialen. Dit basisprogramma kan aangevuld kan worden door diverse lokale partners.

2.4. Wie zijn de betrokken partners in het Smakelijke Moestuinen programma?

Het Smakelijke Moestuinen programma wordt gerealiseerd vanuit een samenwerking tussen stichting JOGG, stichting BuurtLAB en kinderdagverblijven/peuterspeelzalen. Dit onderzoek is uitgevoerd door onderzoekers van de Vrije Universiteit (VU) Amsterdam. De resultaten zijn bedoeld om inzicht te bieden in de mogelijkheden die het Smakelijke Moestuinen programma biedt om de groenteconsumptie van jonge kinderen te stimuleren.

3.Onderzoeksvragen

Om de kansen die het Smakelijke Moestuinen programma biedt optimaal te kunnen benutten is het belangrijk dat er wetenschappelijk onderzoek gekoppeld is aan het programma om het effect ervan te analyseren en om de ervaringen van betrokken partijen in kaart te brengen. Onderzoekers van de VU Amsterdam hebben daarom dit onderzoek uitgevoerd in een aantal kinderdagverblijven die deelnemen aan het Smakelijke Moestuinen programma. Het onderzoek was uitgevoerd met twee doeleinden:

Procesevaluatie

Om de kwaliteit en het succes van het Smakelijke Moestuinen programma vast te stellen is de volgende hoofd-onderzoeksvraag ontwikkeld:

“Is het Smakelijke Moestuinen programma volgens pedagogische medewerkers een succesvolle methode om het eten van groenten onder kinderen van 1 tot 4 jaar positief te beïnvloeden?”

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn de volgende sub-vragen ontwikkeld:

- 1) Zijn er eetbare groenten gegroeid in de moestuin?
- 2) Eten de kinderen van de gekweekte groenten en wordt dit een “extra” groentemoment of vervangt het een ander groentemaaltijd?
- 3) Hoe ervaren de medewerkers het Smakelijke Moestuinen programma?
- 4) Hoe ervaren de kinderen het Smakelijke Moestuinen programma?

Effectstudie

Om het effect te bepalen van het Smakelijke Moestuinen programma op de groenteconsumptie van de kinderen en hun attitude t.o.v. groenten is de volgende onderzoeksvraag ontwikkeld:

“Leidt het Smakelijke Moestuinen programma tot een verhoging van het aantal dagen waarop kinderen groenten eten en een verbeterde attitude t.o.v. groente bij kinderen van 1 tot 4 jaar in vergelijking met de controle groep?”

4.Methode

Het doel van dit onderzoek was tweevoudig: 1) een procesevaluatie om de uitvoering van het Smakelijke Moestuinen programma in kinderdagverblijven te evalueren en 2) een effectstudie om het effect van het Smakelijke Moestuinen programma te onderzoeken op de groente inname van kinderen en hun attitude t.o.v. groenten. In dit hoofdstuk zal eerst de aanpak voor de procesevaluatie worden beschreven en daarna voor de effectstudie. In dit onderzoek is ervoor gekozen om baby's onder 1 jaar buiten beschouwing te laten, aangezien er minimaal effect kan worden verwacht van het Smakelijke Moestuinen programma op zo'n jonge leeftijd. Het onderzoek is uitgevoerd van mei 2018 tot oktober 2018.

Procesevaluatie

Voor de procesevaluatie is een selectie gemaakt van 9 kinderdagverblijven die deelnemen aan het Smakelijke Moestuinen programma. De ervaringen van pedagogische medewerkers die deelnemen aan het Smakelijke Moestuinen programma zijn in kaart gebracht door middel van interviews. Per kinderdagverblijf is een pedagogisch medewerker geïnterviewd, dit was in alle gevallen ook degene die verantwoordelijk was voor de moestuin op de locatie. Om een

zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de ervaringen zijn de medewerkers twee maal geïnterviewd; de eerste keer in juni, aan het begin van de zomer, en de tweede keer in september, aan het einde van de zomer. Een lijst met kinderdagverblijven was verkregen via BuurtLAB. Vervolgens zijn de kinderdagverblijven telefonisch gecontacteerd door de onderzoekers om toestemming te verkrijgen voor hun deelname aan het onderzoek. De deelnemende kinderdagverblijven zijn gelegen in de regio's Groningen, Grave en Velp.

Voor het ontwikkelen van de interviewvragen werd eerst het Smakelijke Moestuinen programma verdeeld in verschillende onderdelen, zodat de onderzoekers de ervaringen van de medewerkers per onderdeel konden analyseren. De onderdelen van het programma waren: 1) de moestuinbak; 2) de toolbox; 3) de startbijeenkomst; 4) het zaaien; 5) het verzorgen van de moestuin; 6) het oogsten; 7) de activiteiten rondom de moestuinen; en 8) de ouderavond. De interviewvragen werden eerst ontwikkeld door een onderzoeker. Om mogelijke bias door de formulering van de interviewvragen te voorkomen werden de interviewvragen vervolgens beoordeeld en waar nodig aangepast door een tweede onderzoeker. De interviews zijn te vinden in bijlage 1 (eerste interview) en bijlage 2 (tweede interview).

Initieel was het plan om alle interviews persoonlijk af te nemen, echter was dit niet realiseerbaar in verband met tijdsgebrek. Uiteindelijk zijn er 2 interviews persoonlijk afgenomen en de rest telefonisch. Voor de start van de interviews was eerst het doel van het interview uitgelegd aan de pedagogisch medewerker en was er toestemming gevraagd om het interview op te nemen met een geluidsrecorder. De interviews duurden ongeveer 40 minuten.

Analyse interviews

Alle interviews waren opgenomen met een geluidsrecorder en zijn letterlijk getranscribeerd. Het programma Atlas ti is gebruikt voor de analyse van de transcripten. De transcripten zijn door twee onderzoekers onafhankelijk gecodeerd om zoveel mogelijk bias te voorkomen.

Effectstudie

Voor de effectstudie zijn 13 kinderdagverblijven geselecteerd die allemaal recentelijk waren gestart met het Smakelijke Moestuinen programma. De kinderdagverblijven in de effectstudie zijn gelegen in de regio's Grave, Groningen, Oldebroek, en Bussum/Huizen. Daarnaast zijn er 6 kinderdagverblijven geïnccludeerd die niet meededen aan het Smakelijke Moestuinen programma, als controlegroep in de studie. De controle kinderdagverblijven zijn gelegen in de nabije omgeving van de kinderdagverblijven die het Smakelijke Moestuinen programma volgen.

Om het effect van het Smakelijke Moestuinen programma op de groente inname van kinderen en hun attitude t.o.v. groenten te kunnen analyseren, waren vragenlijsten ontwikkeld voor de ouders van de kinderen. De vragenlijsten werden per e-mail gestuurd naar de 13 kinderdagverblijven, die de mail vervolgens hebben doorgezet naar de ouders. Toestemming van ouders voor deelname aan het onderzoek is verkregen in de eerste vraag in de vragenlijst. De ouders kregen drie weken de tijd om de vragenlijst in te vullen en ontvingen tweemaal een tussentijdse herinneringsmail van de kinderdagverblijven. Om het effect van het Smakelijke Moestuinen programma herkenbaar te maken, zijn ouders twee maal gevraagd om een

vragenlijst in te vullen: de voormeting was in juni, aan het begin van de zomer, en de nameting keer in september, aan het einde van de zomer. De uitkomsten van de vragenlijsten konden op deze manier worden vergeleken aan het begin en aan het einde van het programma. Het invullen van de vragenlijst duurde ongeveer 5 minuten. De vragenlijsten zijn ontwikkeld in Qualtrics. De vragenlijsten voor de voor- en nameting bij de ouders is te vinden in bijlage 3 en bijlage 4.

Analyse vragenlijsten

De vragenlijsten zijn geanalyseerd met SPSS. De uitkomstmaat voor de groenteconsumptie van de kinderen was het aantal dagen per week waarop kinderen groenten eten. Om de attitude van kinderen t.o.v. groenten meetbaar te maken, is er gebruik gemaakt van een Likertschaal voor de verschillende antwoord opties (bijlage 5).

5.Resultaten

In dit hoofdstuk zullen eerst de resultaten van de interviews voor de procesevaluatie worden weergegeven en daarna de uitkomst van de vragenlijsten voor de effectstudie. De interviewresultaten worden beschreven per onderdeel van het Smakelijke Moestuinen programma.

5.1. Procesevaluatie: interviews met de pedagogische medewerkers

5.1.1. Startbijeenkomst

Met uitzondering van één kinderdagverblijf, hadden alle kinderdagverblijven de startbijeenkomst bijgewoond. Per locatie bezochten één of twee medewerkers, die verantwoordelijk waren voor de moestuin, de startbijeenkomst. Alle medewerkers vonden de informatie in de startbijeenkomst simpel en begrijpelijk uitgelegd, en voldoende om te kunnen starten met de moestuinen.

Positieve punten:

- De niet-statische sfeer, de laagdrempeligheid en de ruimte voor interactie. Er was meer dan voldoende mogelijkheid om vragen te stellen;
- De duidelijkheid van de instructies en de informatie. De instructies werden uitgelegd op een manier die heel begrijpelijk was voor iedereen, ook voor mensen zonder kennis en ervaring met een moestuin;
- Naast de technische instructies werden ook praktische tips gegeven voor het verzorgen van de moestuin, bijvoorbeeld op welk moment van de dag je het beste de planten water kunt geven;
- Het enthousiasme van de presentator werd door meerdere medewerkers geprezen. De manier waarop de informatie werd verteld tijdens de presentatie motiveerde de medewerkers en stelde ze ook gerust:

“ Het werd gepresenteerd vanuit “we gaan het doen” en niet van “zo is het en zo gaan jullie het doen”, dat vond ik wel heel fijn....hij had zoiets van je gaat het doen en er kan niet veel fout gaan. En toen dacht ik: zo is het ook, he?” (Kinderdagverblijf #4)

- Tijdens de startbijeenkomst werd ook de rol van kinderdagverblijven in het stimuleren en aanleren van gezonde eetgewoontes aan kinderen benadrukt. Deze bewustwording was voor sommige medewerkers een belangrijke motivatie om zich in te zetten voor het programma.

Er waren ook enkele verbeterpunten voor de startbijeenkomst. Een algemeen verbeterpunt betrof informatie en instructies voor het verzorgen van de moestuin wanneer de planten groeien. Voor sommige medewerkers was dit de eerste keer dat ze groenten gingen verbouwen en zij gaven aan dat ze niet altijd wisten wat ze konden verwachten. Enkele specifieke onderwerpen waarover meer informatie gewenst was waren:

Verbeterpunten:

- De grootte van de verschillende planten. Met name de tomatenplant was veel groter dan medewerkers hadden verwacht en het werd door meerdere medewerkers als een uitdaging genoemd om de plant rechtop te houden.
- Instructies voor het net over de moestuin. Medewerkers wisten niet altijd wat ze moesten doen met het net wanneer grotere planten hierin vast kwamen te zitten;
- Een medewerker had graag meer informatie gewild over het betrekken van de ouders in het programma en het organiseren van een ouderavond. Zij vond dat zij over onvoldoende inhoudelijke informatie beschikte om hier een ouderavond mee te vullen.
- Instructies over het bestrijden van onkruid en slakken kwam uit twee interviews naar voren als een onderwerp waar meer informatie over gewenst was.

5.1.2. Toolbox

De pedagogische medewerkers waren zeer tevreden met de inhoud van de toolbox, en waren erg enthousiast over de kwaliteit en diversiteit van de verschillende onderdelen. In één van de interviews werd ook de mogelijkheid genoemd om een heel thema te vormen rondom de moestuinen m.b.v. de toolbox.

“Ik vind sowieso de producten in de box heel erg leuk, weet je wel, er zitten gietertjes bij, een schepje...en het spreekt de kinderen ook aan, het is gewoon mooi materiaal!” (Kinderdagverblijf #9).

Positieve punten:

- De gietertjes vonden de kinderen en de pedagogische medewerkers erg leuk, enkele kinderdagverblijven hebben zelfs extra gietertjes erbij gekocht;

- De groenteplaatjes werden gebruikt om voor de kinderen de link tussen een zaadje en groenten zichtbaar te maken. Dit werd zowel bij het zaaien als het oogsten gedaan, en de kinderen begrepen hierdoor beter waar groenten vandaan komen.
- Het groente proefdiploma was heel populair en was voor kinderen een goede motivatie om de groenten te eten of in ieder geval te proeven.
- De handleiding in de toolbox vonden de medewerkers heel duidelijk en het bevatte voldoende informatie voor het onderhouden van een moestuin, ook volgens het kinderdagverblijf dat de startbijeenkomst niet had kunnen bijwonen.
- De informatiebrieven voor de ouders zijn gebruikt door de meeste kinderdagverblijven. Kinderdagverblijven die de brieven niet hadden gebruikt, hebben de brief als basis gebruikt voor de informatieverstrekking via hun eigen communicatiekanaal.

Verbeterpunten:

- Volgens twee pedagogische medewerkers zouden meer plaatjes in het boek de betrokkenheid en verbeelding van de hele jonge groep vergroten.

5.1.3. Zaaien

Het zaaien ging in alle kinderdagverblijven probleemloos. Zowel tijdens de startbijeenkomst als in de handleiding waren de instructies voor het zaaien zeer begrijpelijk voor alle medewerkers. Voor de kinderen was het zaaien een bijzondere ervaring. Veel medewerkers gebruikten de groente plaatjes uit de toolbox om de beeldvorming en het bewustzijn bij de kinderen over groenten kweken te vergroten. Een pedagogische medewerker vertelde dat het bijzonder was hoe voorzichtig de kinderen de zaadjes behandelden en deze in de aarde stopten. Meerdere medewerkers noemden de betrokkenheid van de kinderen vanaf het begin van het proces een belangrijke factor in het succes van het Smakelijke Moestuinen programma.

Positieve punten:

- Op de zakjes met de zaden was aangegeven in welk vakje welke zaden moesten. Hierdoor hoefden de medewerkers zich niet in de drukte van het moment nog uitgebreid in te lezen over zaaien.

“ Het (de instructies in de handleiding) is echt gewoon voor dummies, echt top geregeld. Zelfs op het zakje met de zaden staat in welk vak je het moet doen. Want je hebt het gewoon heel druk, en dan heb je even de tijd en denk je oke we gaan het nu gewoon doen, dan moet je niet nog drie pagina's moeten doorlezen.” (Kinderdagverblijf #4)

Verbeterpunt:

- Sommige zaden, o.a. muntzaden, bleken erg klein te zijn en lastig om in de bodem te stoppen. Het was daarom handig geweest als dit van te voren bekend was bij de medewerkers.

5.1.4. Groei in de moestuin

Van de 9 kinderdagverblijven die waren geïnterviewd, waren er bij 8 kinderdagverblijven eetbare groenten gegroeid in de moestuin. In verband met de warme zomer groeiden de groenten opvallend snel, soms zelfs zo snel dat medewerkers niet altijd wisten hoe ze dit konden bijhouden. Enkele reacties tijdens de interviews waren:

“Hij gaat als een tierelier, hij groeit en hij groeit.....onze spinazie was zelfs doorgeschoten, daar zaten bloemetjes aan. Dat ging zo snel dat we daar niet hebben kunnen ingrijpen.” (Kinderdagverblijf #1)

“Het groeide gelijk..... en de tomatenplant die groeide op een gegeven moment zo hard dat die boven het net uitkwam!” (Kinderdagverblijf #3)

Planten die het erg goed deden bij meerdere kinderdagverblijven waren: de tomatenplant, augurken, de zonnebloem, komkommer, courgette, de peultjes en erwten. Het was voor veel kinderdagverblijven in het begin even wennen, uitzoeken en uitproberen hoe de moestuin het beste onderhouden kon worden, maar het is alle kinderdagverblijven bij de meeste groenten wel gelukt om hier een oplossing voor te vinden. In één kinderdagverblijf was een groot deel van de groenten opgegeten door slakken. Onder de kinderen in deze groep leek de moestuin veel minder te leven. Een verklaring hiervoor van de pedagogische medewerker was dat veel kinderen thuis al een moestuin hebben, en doordat de periode tussen het zaaien en oogsten lang was.

Over het algemeen was zowel voor de medewerkers als de kinderen het hele proces- van zaadje tot plant en het verzorgen ervan – een bijzondere en leuke ervaring die heeft bijgedragen aan het bewustzijn van de oorsprong van groenten.

5.1.5. Oogsten

Op alle kinderdagverblijven waar eetbare groenten in de moestuin waren gegroeid, gebeurde het oogsten, het bereiden en het eten van de groenten achter elkaar. Hierdoor konden de kinderen goed de link leggen tussen de verschillende stappen die ze hadden ondernomen in de moestuin. Dit bewustzijn maakte het eten van de groente voor de meeste kinderen plezieriger en de kinderen voelden zich ook betrokken met de groenten hierdoor.

Positieve punten:

- Kinderen namen het eetgedrag van groepsgenoten en de klassenleiders over, waardoor veel kinderen die eerst de groenten niet wilden proeven, dit vaak toch wel deden wanneer ze zagen dat een ander kindje of de juf ook at.
- Kinderen die niet van de groenten wilden eten, hebben alsnog even aan de groenten geroken of eraan gelikt.
- Factoren die volgens de pedagogische medewerkers hebben bijgedragen aan het plezier dat kinderen beleefden in het eten van nieuwe groenten in het kinderdagverblijf zijn: de keuzevrijheid (kinderen werden nooit gedwongen om iets

te eten als ze dit duidelijk niet wilden), het eten van de groenten in groepsverband, de groente proefdiploma's en de betrokkenheid van kinderen in het hele proces van zaadje tot plant. Deze factoren maken het volgens de pedagogische medewerkers makkelijker om kinderen nieuwe groenten in een kinderdagverblijf uit te laten proberen in plaats van thuis.

“Aan het einde van de dag weten ze dat ook nog prima aan papa en mama te vertellen, wat ze hebben gegeten en waar ze dit uit de moestuin hebben gehaald, en als het nou lekker was, ja dat weten ze heel goed.” (Kinderdagverblijf #1)

Het bedenken hoe educatieve activiteiten gekoppeld kunnen worden aan het oogsten werd tijdens een interview genoemd als een uitdaging:

“Dat (het zaaien en oogsten) was heel goed te doen, maar goed, dan komt het oogsten en dan komt het hele VVE verhaal erbij en dan voel ik wel even dat ik daar, want ik ben wel bekend met VVE, maar niet op dit vlak, dus dat ik daar even aan moet wennen.”* (Kinderdagverblijf #1)

*VVE = Voor en Vroegschoolse Educatie voor peuters en kleuters met een taal – of onderwijsachterstand.

5.1.6. Betrokkenheid van de ouders

De betrokkenheid van de ouders in het programma wisselde enorm tussen de verschillende kinderdagverblijven. Terwijl sommige locaties weinig reactie van ouders hadden gehad, waren op andere locaties ouders juist weer heel enthousiast en geïnteresseerd in de moestuin. Zo waren op enkele locaties ouders die met de medewerkers gesprekken aangingen over hoe kinderen groenten aangeboden kregen en recepten vroegen voor groente maaltijden. Op andere locaties vonden de ouders het positief dat het kinderdagverblijf meedeed aan het programma, en hier bleef het bij. Er was een locatie waar de pedagogische medewerker had gehoord van ouders dat kinderen die thuis eerst geen groenten aten, opeens tomaat en komkommer aten. De meeste kinderdagverblijven hadden nog geen workshop/informatie avond voor de ouders georganiseerd, maar waren dit nog wel van plan om later alsnog te doen.

5.2.Effectstudie: Vragenlijsten voor ouders

In de voormeting waren in totaal 299 vragenlijsten ontvangen, waarvan 271 in zoverre ingevuld waren dat de leeftijd van het kind door de ouders was ingevuld. Van de 271 ingevulde vragenlijsten hadden 202 vragenlijsten betrekking op kinderen van 1 tot 4 jaar (75%), dit is de studiepopulatie van dit onderzoek. In tabel 1 zijn de karakteristieken (relatie met het kind waarvoor de vragenlijst is ingevuld, leeftijd van het kind en hoogst afgeronde opleiding binnen huishouden) van de studiepopulatie weergegeven. Voor de eindmeting

hebben de ouders dezelfde vragenlijst ingevuld, echter was de respons een stuk lager in vergelijking met de beginmeting. Van de 73 vragenlijsten die waren ontvangen, waren er 60 compleet ingevuld. Voor de vraag hoeveel groente de kinderen eten per week hebben 71 mensen dit ingevuld.

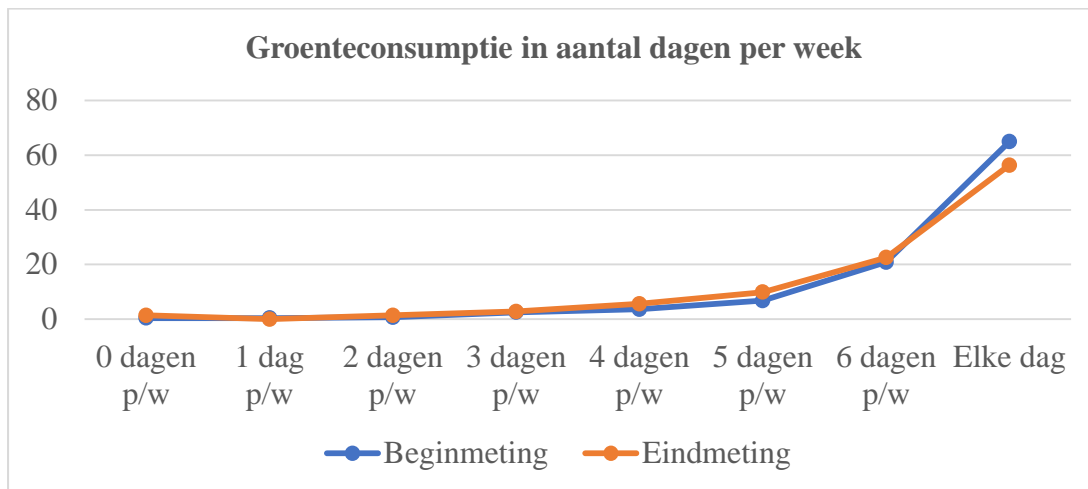
Tabel 1. Baseline karakteristieken van de studiepopulatie

Relatie met het kind voor wie de vragenlijst is ingevuld (N, (%))	
Moeder	177 (87.6)
Vader	23 (11.4)
Anders	1 (0.5)
Leeftijd kind (N, (%))	
1 jaar	37 (18.3)
2 jaar	77 (38.1)
3 jaar	88 (43.6)
Hoogst afgeronde opleiding binnen huishouden (N, (%))	
Geen	1 (0.5)
Basisschool	0 (0.0)
MBO / VMBO / LBO	3 (1.5)
MBO / HAVO / VWO	29 (14.4)
HBO / WO	164 (81.2)
Zeg ik liever niet	4 (2.0)

5.2.1. Groenteconsumptie van kinderen

Om de groenteconsumptie van kinderen te bepalen werd er gevraagd aan de ouders hoeveel dagen per week hun kind gewoonlijk groenten eet. Uit de resultaten is te zien dat 131 van de 202 (64.9%) respondenten aangaven dat hun kind 7 dagen per week groenten eet en 40 respondenten (19.8%) gaven aan dat hun kind 6 dagen per week groenten eet. In de nameting gaven 40 van de 71 respondenten (54.8%) aan dat hun kind 7 dagen per week groenten eet en 16 respondenten (21.9%) zei dat hun kind 6 dagen per week groenten eet. Het aantal dagen per week waarop kinderen groenten eten lijkt niet omhoog te zijn gegaan (Figuur 1). Dit kan verklaard worden doordat de meeste kinderen al elke dag groenten aten. Daarnaast is het aantal respondenten voor de eindmeting een stuk lager in vergelijking met de beginmeting.

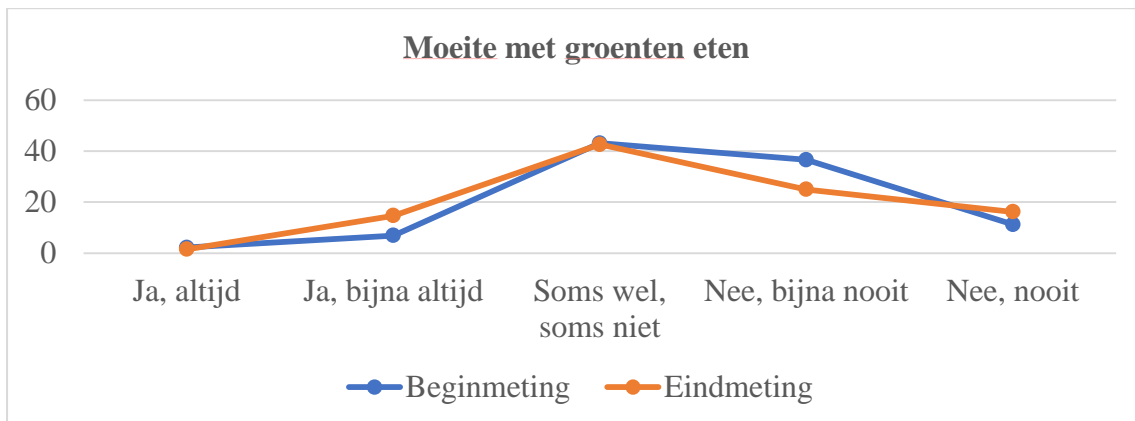
Figuur 1. Vergelijking tussen voor – en nameting: percentage van het aantal dagen per week waarop kinderen groente eten

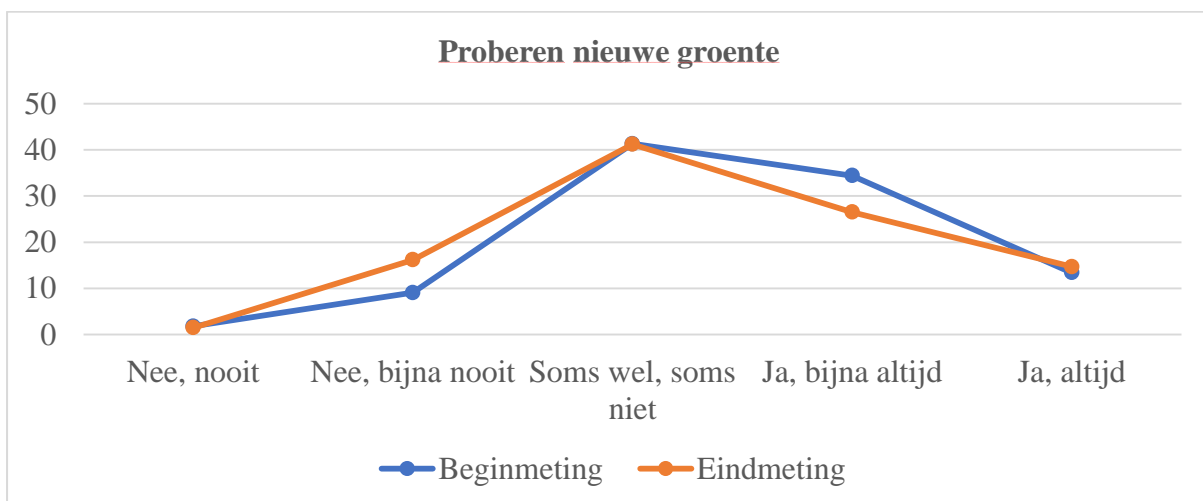
5.1.7. Attitude van kinderen t.o.v. groente

Om het effect van het Smakelijke Moestuinen programma op de attitude van de kinderen t.o.v. groente te onderzoeken waren de volgende twee vragen gesteld aan de ouders: “Heeft uw kind moeite met het eten van groenten?” en “Probeert uw kind makkelijk verschillende / nieuwe groenten uit wanneer u dit aanbiedt?”. Uit de resultaten blijkt dat bijna de helft van de kinderen soms wel en soms geen moeite heeft met het eten en proberen van nieuwe soorten groente. In de nameting zijn geen grote veranderingen gemeten in de attitude van kinderen. In Figuur 2 en Figuur 3 zijn de uitkomsten te zien op deze vragen. Ook hier geldt dat het aantal respondenten in de nameting een stuk lager was, waardoor het moeilijk is om een conclusie trekken.

Figuur 2. Voor- en nameting: hebben kinderen moeite met het eten van groenten?

Figuur 3. Voor- en nameting: proberen kinderen makkelijk nieuwe groenten?

In de nameting zijn 2 extra vragen toegevoegd in de vragenlijst. De eerste vraag is; “Probeert uw kind thuis makkelijker nieuwe groenten uit wanneer u deze aanbiedt in vergelijking met voor de start van het Smakelijke Moestuinen programma?” Bijna de helft van de respondenten zegt niet te weten of hun kind makkelijker groente uitprobeert en 10% zegt dat hun kinderen wel makkelijker nieuwe groenten probeert. De tweede vraag is “Ervaart uw kind meer plezier in het eten van groenten thuis sinds het Smakelijke Moestuinen programma in vergelijking met voor de start van het Smakelijke Moestuinen programma?”. Hieruit blijkt dat bijna de helft van de respondenten (48%) van mening is dat hun kinderen niet meer plezier ervaart in het eten van groente, terwijl 5% zegt dat dit wel het geval is. Deze resultaten kunnen weer verklaard worden door het feit dat de kinderen al goed scoren op alle vragen waardoor het heel moeilijk is om een verbetering te observeren, helemaal aangezien de sample van de eindmeting een stuk lager was in vergelijking met de beginmeting.

6. Conclusies en aanbevelingen

6.1. Procesevaluatie

De complete beleving van een zaadje tot plant, was voor veel kinderen een bijzondere ervaring. Kinderen wisten volgens de pedagogisch medewerkers vaak niet beter dan dat groenten uit de supermarkt komen. Na de Smakelijke Moestuinen merkten kinderdagverblijven een verschil in het bewustzijn van kinderen over de oorsprong van groenten. De diverse samenstelling van het Smakelijke Moestuinen programma zorgde ervoor dat alle kinderen zich betrokken voelden met de moestuinen. Ook was het opvallend dat bijna alle kinderen de gekweekte groenten hebben gegeten of in ieder geval wilden proeven. Het eten van de groenten in groepsverband, het enthousiasme van de pedagogische medewerkers en de activiteiten om de moestuin heen maakten de beleving rondom groenten plezierig voor de kinderen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat een plezierige ervaring met groenten kan bijdragen aan een hogere groenteconsumptie op oudere leeftijd.

Ook de pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijven hebben het Smakelijke Moestuinen programma over het algemeen als zeer positief ervaren. Hoewel sommige medewerkers vonden dat het in het begin even zoeken is naar een praktische manier om het programma te integreren in het standaard dagelijkse programma, gaven alle medewerkers aan dat het goed vol te houden is. Het enthousiasme en toewijding van in ieder geval 1 medewerker op locatie zijn belangrijke factoren om te starten met de moestuin. Het is gebleken dat wanneer er eenmaal groei is in de moestuin, andere medewerkers ook enthousiast worden. Over het algemeen hebben de pedagogisch medewerkers veel plezier ervaren in het programma. Het Smakelijke Moestuinen programma heeft ook bijgedragen aan nieuwe ideeën om naast de standaard groenten die vaak worden aangeboden, zoals tomaat en komkommer, ook andere groenten in het kinderdagverblijf aan te bieden.

6.2. Effectstudie

Op basis van dit onderzoek kan niet de conclusie worden getrokken dat kinderen meer groenten zijn gaan eten sinds het Smakelijke Moestuinen programma. Ook kan er geen uitspraak worden gedaan over het effect van het programma op de attitude van kinderen t.o.v. groenten. De resultaten in de voormeting waren over het algemeen al zeer positief- de meeste kinderen aten al 6 of 7 dagen per week groenten en hadden meestal al een positieve attitude t.o.v. groenten waardoor er niet veel ruimte voor verbetering was. Het is echter belangrijk om rekening te houden met het opleidingsniveau van de meeste ouders in dit onderzoek. Het merendeel van de ouders was hoog opgeleid (81% HBO/WO opgeleid), wat vaak gepaard gaat met een hogere groenteconsumptie. Mogelijk is de onderzoekspopulatie daardoor geen goede reflectie van de algemene samenleving. Daarnaast was het response op de vragenlijsten in de nameting voor de effectstudie een stuk lager, waardoor het moeilijk is om de vergelijking tussen de voor – en nameting te maken.

Over het algemeen is het Smakelijke Moestuinen programma een positieve ervaring geweest voor kinderdagverblijven en kan het een bijdrage leveren aan het stimuleren van het eten van

groenten door kinderen. Een van de positieve aspecten van het Smakelijke Moestuinen programma is de diversiteit van het groente aanbod, waaronder ook groenten die niet eerder aangeboden zijn geweest in het kinderdagverblijf. Wanneer kinderen op een leuke manier en in groepsverband nieuwe groenten aangeboden krijgen, kan dit hun acceptatie van groenten positief beïnvloeden. Hoewel het Smakelijke Moestuinen programma niet direct leidt tot een verhoogde groenteconsumptie door kinderen, laten de resultaten van de interviews wel zien dat het een positieve invloed kan hebben op het bevorderen van de groenteconsumptie.

De resultaten van dit onderzoek zijn in lijn met eerdere bevindingen waarin is aangetoond dat moestuinen een positief invloed hebben op de attitude van kinderen t.o.v. groenten (22-24). Er is echter nog geen onderzoek dat was gericht op zo'n jonge leeftijdsgroep, en daarom is verder onderzoek aan te raden om beter inzicht te krijgen in de rol van moestuinen in het stimuleren van de groenteconsumptie van kinderen van 1 tot 4 jaar. Het is belangrijk om te onthouden dat het Smakelijke Moestuinen programma verder gaat dan het hebben en onderhouden van een moestuin door de diverse activiteiten die aan de deelname aan het programma gekoppeld zijn. Daarnaast is het voor een duurzaam effect belangrijk dat er ook aandacht wordt besteed aan het groente aanbod in de thuissituatie.

7.Referenties

1. Boeing H, Bechthold A, Bub A, Ellinger S, Haller D, Kroke A, et al. Critical review: vegetables and fruit in the prevention of chronic diseases. *European journal of nutrition*. 2012;51(6):637-63.
2. FAO W. Diet, nutrition and the prevention of chronic diseases Report of a joint WHO/FAO expert consultation. 2003.
3. WHO. Promoting fruit and vegetable consumption around the world. 2007.
4. CBS. Kinderen eten te weinig fruit, groente en vis 2017 [Available from: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/46/kinderen-eten-te-weinig-fruit-groente-en-vis>].
5. RIVM. Dutch National Food Consumption Survey 2007-2010. 2011.
6. Cowart BJ BG, Mennella JA. Development of taste and smell in the neonate. *Fetal, Neonatal Physiology*. 2004;2(3):1819-27.
7. Kelder SH, Perry CL, Klepp KI, Lytle LL. Longitudinal tracking of adolescent smoking, physical activity, and food choice behaviors. *American journal of public health*. 1994;84(7):1121-6.
8. Singer MR, Moore LL, Garrahe EJ, Ellison RC. The tracking of nutrient intake in young children: the Framingham Children's Study. *American journal of public health*. 1995;85(12):1673-7.
9. Desor JA, Maller O, Andrews K. Ingestive responses of human newborns to salty, sour, and bitter stimuli. *Journal of comparative and physiological psychology*. 1975;89(8):966-70.
10. Maller O, Turner RE. Taste in acceptance of sugars by human infants. *Journal of comparative and physiological psychology*. 1973;84(3):496-501.
11. Cowart BJ, Beauchamp GK. The importance of sensory context in young children's acceptance of salty tastes. *Child development*. 1986;57(4):1034-9.
12. Glendinning JI. Is the bitter rejection response always adaptive? *Physiology & behavior*. 1994;56(6):1217-27.
13. Birch LL. Development of food preferences. *Annual review of nutrition*. 1999;19:41-62.
14. Birch LL, Gunder L, Grimm-Thomas K, Laing DG. Infants' consumption of a new food enhances acceptance of similar foods. *Appetite*. 1998;30(3):283-95.
15. Birch LL, Marlin DW. I don't like it; I never tried it: effects of exposure on two-year-old children's food preferences. *Appetite*. 1982;3(4):353-60.
16. Cooke L. The importance of exposure for healthy eating in childhood: a review. *Journal of human nutrition and dietetics : the official journal of the British Dietetic Association*. 2007;20(4):294-301.
17. Laureati M, Bergamaschi V, Pagliarini E. School-based intervention with children. Peer-modeling, reward and repeated exposure reduce food neophobia and increase liking of fruits and vegetables. *Appetite*. 2014;83:26-32.
18. Dazeley P, Houston-Price C. Exposure to foods' non-taste sensory properties. A nursery intervention to increase children's willingness to try fruit and vegetables. *Appetite*. 2015;84:1-6.
19. kitchen Es. Ella's Explorers. 2011 [Available from: <http://www.ellaskitchen.co.uk/are-you-a-nursery/>].
20. Organix. Taste for Life 2010 [Available from: <http://www.organix.com/support-advice/taste-life>].
21. BuurtLAB S. Smakelijke Moestuinen 2018 [Available from: <https://www.smakelijkmoestuinen.nl/2018/>].
22. Heim S, Stang J, Ireland M. A garden pilot project enhances fruit and vegetable consumption among children. *Journal of the American Dietetic Association*. 2009;109(7):1220-6.
23. Morgan PJ, Warren JM, Lubans DR, Saunders KL, Quick GI, Collins CE. The impact of nutrition education with and without a school garden on knowledge, vegetable intake and preferences and quality of school life among primary-school students. *Public health nutrition*. 2010;13(11):1931-40.
24. Nury E, Sarti A, Dijkstra C, Seidell JC, Dedding C. Sowing Seeds for Healthier Diets: Children's Perspectives on School Gardening. *International journal of environmental research and public health*. 2017;14(7).

Bijlage 1: Procesevaluatie-Vragen voor eerste interview met kinderdagverblijven

Interview voor procesevaluatie

Beginnen met uitleg doel van het onderzoek naar het Smakelijke Moestuin programma. Voor de start met de vragen wat de leeftijd van de kinderen is die meedoen aan het Smakelijke Moestuin-programma en of ze kunnen beschrijven wat voor kinderdagverblijf het is (in een stad/dorp, hebben veel kinderen een tuin, hoog/ laag- opgeleide ouders).

Zijn er eetbare groente gegroeid in de moestuinen?

- 1) Is er al groei in de moestuin? Ziet het er goed uit? Is het in een keer soepel verlopen of zijn er nog onverwachte dingen geweest?
- 2) Hoe ging het zaaien? Ging het soepel? Waren er nog onduidelijkheden rondom het zaaien / waren de instructies rondom het zaaien duidelijk?
- 3) Vind je de handleiding met de aanwijzingen voor het verzorgen van de moestuin duidelijk?

Hebben de kinderen al gegeten uit de moestuin?

- 4) Op welk moment van de dag hebben de kinderen de gekweekte groente gegeten? Was dit moment een vervanging van een andere maaltijd/snack, of was het een “extra” eetmoment? Indien het een vervanging was, wat eten kinderen dan normaalgesproken tijdens dit eetmoment?

Hoe hebben de kinderen de Smakelijke Moestuinen ervaren?

- 5) Wat was de reactie van de kinderen tijdens het zaaien?
- 6) En tijdens het oogsten?
- 7) Hoe vonden kinderen het om de groente te eten die ze zelf hebben gekweekt? Waren ze zich hier bewust van?
- 8) Wat was de reactie van de kinderen? Waren alle kinderen geïnteresseerd of waren er ook kinderen die zich verveelden of het niet interessant vonden?
- 9) Zijn er veranderingen in het gedrag van de kinderen sinds de start van de Smakelijke Moestuinen? Praten ze meer over groente? Eten ze makkelijker groente?
- 10) Zijn er in het kinderdagverblijf ook andere activiteiten rondom groente georganiseerd? Zo ja, welke?
- 11) Hoe ervaren de kinderen deze activiteiten? Zijn er specifieke activiteit die extra leuk of juist minder leuk worden gevonden door de kinderen?

Hoe hebben de medewerkers in kinderdagverblijven de Smakelijke Moestuinen ervaren?

- 12) Hoe vind je het zelf? (leuk/ingewikkeld)
- 13) Past het programma makkelijk in het standaard dagelijkse programma van het kinderdagverblijf? Welke onderdelen van het SM programma pasten goed in het dagelijkse programma en welke juist niet?
- 14) Weet je waar je terecht kan, mocht je vragen hebben of iets niet snappen over de moestuinen?

- 15) Hoe vind je de instructies / de handleiding van het Smakelijke Moestuinen programma?
- 16) Hoe wist je hoe groente in een moestuin gekweekt worden? Heb je tijdens het verzorgen van de moestuin extra informatie op moeten zoeken? Zo ja, waar heb je deze informatie gevonden?
- 17) Wat vond je van de startbijeenkomst?
- 18) Heb je verder nog opmerkingen, tips?

Hoe verliep de communicatie naar de ouders?

- 19) Hebben jullie ook naar de ouders gecommuniceerd wat jullie met de kinderen in de moestuin doen? Zo ja, hoe reageren de ouders? Via welke kanalen is er gecommuniceerd (nieuwsbrief / website)?
- 20) Hebben jullie gebruik gemaakt van alle materialen uit de toolbox? Wat vind je van de materialen?

➔ *Is er al een ouderavond geweest? Zo niet, vragen wanneer gepland. Zo ja, de volgende vragen:*

- 21) Hoe was de opkomst?
- 22) Wat was de reactie van de ouders?
- 23) Was de ouderavond nuttig?
- 24) Waren er nog verbeterpunten?

Bijlage 2: Procesevaluatie- Vragen voor tweede interview met kinderdagverblijven

- 1) Zijn de kinderen sinds de start van de moestuinen meer groenten gaan eten in het KDV (“extra groente moment”) in vergelijking met daarvoor? En thuis?
- 2) KDV'en hebben groenten geoogst en geproefd. Proberen kinderen makkelijker nieuwe groenten uit in de groep in vergelijking met voor de start van het Smakelijke Moestuinen programma? Zo ja, door welk aspect/onderdeel van het programma komt dit volgens de PM'ers?
- 3) Ervaren kinderen meer plezier in het eten van groenten sinds het Smakelijke Moestuinen programma in vergelijking met daarvoor?
- 4) Waren er ook kinderen die eerst de groenten weigerden, maar als ze andere kinderen in de groep of de groepsleidsters dit zagen eten, toen toch wel van de groenten gingen eten?
- 5) Wat is volgens jullie de toegevoegde waarde geweest van het Smakelijke Moestuinen programma?
- 6) Wat vond je heel goed aan het programma? En wat kon er beter?
- 7) Welk onderdeel van het Smakelijke Moestuinen programma vinden de PM'ers het leukst? En welke de kinderen?
- 8) Paste het Smakelijke Moestuinen programma goed in het dagelijkse standaard programma van het KDV?
- 9) Tips voor volgend jaar?

Bijlage 3: Effectstudie- Vragenlijst Ouders – eerste meting

- 1) Hoeveel dagen per week eet uw kind gewoonlijk groenten?
- 2) Als uw kind groenten eet, op welk moment en hoe vaak eet uw kind dan groenten per dag?
- 3) Heeft uw kind moeite met het eten van groenten?
- 4) Probeert uw kind makkelijk verschillende / nieuwe groenten wanneer u dit aanbiedt?
- 5) Vindt u het belangrijk dat uw kind voldoende groenten eet?
- 6) Vindt u het belangrijk dat het kinderdagverblijf van uw kind het eten van groente stimuleert?
- 7) Welke van de onderstaande antwoorden zijn voor u een belemmering om uw kind voldoende groenten te laten eten? (Groenten zijn te duur/ Het kost mij (te) veel tijd om groenten te bereiden/ Er is niet genoeg variatie om mijn kind elke dag of meerdere keren op een dag groenten te laten eten/ Mijn kind vindt het (vaak) niet lekker / Ik heb te weinig kennis over hoe ik mijn kind voldoende groente kan laten eten / Ik ondervind geen belemmeringen/ Anders, namelijk..
- 8) Hoeveel dagen per week zou uw kind groenten moeten eten volgens de richtlijn voor groenten?
- 9) Hoeveel gram groenten zou uw kind dan op die dagen moeten eten volgens de richtlijn voor groenten?
- 10) Wat is de naam van het kinderdagverblijf van uw kind?
- 11) Wat is de leeftijd van uw kind op het kinderdagverblijf? (Indien u meerdere kinderen op het kinderdagverblijf heeft, houdt u dan uw oudste kind in gedachte)
- 12) Volgt uw kind een specifiek dieet / voedingspatroon (bijv. vegetarisch / veganistisch)? Zo ja, wat voor een dieet.
- 13) Wat is uw relatie met het kind voor wie u dit formulier invult?
- 14) Wat is de hoogst afgeronde opleiding binnen uw huishouden?

Bijlage 4: Effectstudie- Vragenlijst Ouders – tweede meting

- 1) Hoeveel dagen per week eet uw kind gewoonlijk groenten?
- 2) Als uw kind groenten eet, op welk moment en hoe vaak eet uw kind dan groenten per dag?
- 3) Heeft uw kind moeite met het eten van groenten?
- 4) Probeert uw kind makkelijk verschillende / nieuwe groenten wanneer u dit aanbiedt?

Alleen voor interventie KDV'en:

Het KDV waarop uw kind zit doet mee aan het Smakelijke Moestuinen programma. Met dit programma zijn groenten op een plezierige manier en spelenderwijs geïntroduceerd bij kinderen. Om het effect van dit programma op de groente inname van kinderen te bepalen, willen we graag een aantal vragen aan u stellen.

- 5) Probeert uw kind thuis makkelijker nieuwe groenten uit wanneer u deze aanbiedt in vergelijking met voor de start van het Smakelijke Moestuinen programma?
 Ja Nee Weet ik niet

- 6) Ervaart uw kind meer plezier in het eten van groenten thuis sinds het Smakelijke Moestuinen programma in vergelijking met daarvoor?
 Ja Nee Weet ik niet

- 7) Merkt u thuis dat uw kind anders tegen groenten aankijkt in vergelijking met voor de start van het Smakelijke Moestuinen programma?
 Ja Nee Weet ik niet

Bijlage 5: Antwoordopties per vraag in vragenlijst

Vragen over de attitude van kinderen t.o.v. groenten	
Vraag	Score
Heeft uw kind moeite met het eten van groenten?	Ja, altijd (-2) Ja, bijna altijd (-1) Soms wel, soms niet (0) Nee, bijna nooit (1) Nee, nooit (2)
Probeert uw kind makkelijk verschillende / nieuwe groenten te eten wanneer u dit aanbiedt?	Ja, altijd (2) Ja, bijna altijd (1) Soms wel, soms niet (0) Nee, bijna nooit (-1) Nee, nooit (-2)
Vragen over de attitude van ouders t.o.v. de groenteconsumptie van hun kind	
Vindt u het belangrijk dat uw kind voldoende groenten eet?	Heel erg belangrijk (2) Belangrijk (1) Neutraal (0) Niet belangrijk (-1) Helemaal niet belangrijk (-2)
Vindt u het belangrijk dat het kinderdagverblijf van uw kind het eten van groenten stimuleert?	Heel erg belangrijk (2) Belangrijk (1) Neutraal (0) Niet belangrijk (-1) Helemaal niet belangrijk (-2)